

МЪДРОСТТА НА ПРИТЧАТА И ЛИТЕРАТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ

Вергиния Колева

В програмната подредба на учебното съдържание по литература присъстват почти всички жанрове – в обсега на литературните родове. Озадачаващо е отсъствието на малките философски форми: пословици, афоризми, поучения, беседи, притчи. Притчата се разглежда периферно само при изучаването на Библията.

„Рибният буквар” на д-р Петър Берон съдържа поучения и притчи. Лев Толстой пише за целите на основаните от него 13 училища и два учебника – „Азбука” и „Нова азбука”, в които включва приказки, пословици, сюжети от басните на Езоп, които звучат като притчи. Притчата, заедно с приказките, е изначална форма, използвана за възпитание и обучение. Не е случайно поетическото припомняне в едно от стихотворенията на Никола Вапцаров: „Учеше ме, майко, ти със притчи...”.

Учителите в източните учения обучават и възпитават с притчи. Жанрово мъдростта на Изтока е съсредоточена в притчи, афоризми, пословици, диалози. Ето някои примери. Конфуций – „Лун Юй” (“Поучения и беседи”) :

„Учителят каза:

– Когато трима сме на път, то аз винаги имам какво да науча от другите двама. Аз подбирам това, което е добро у тях, а лошото ми служи за предупреждение и ми помага да не греша.” (Конфуций 2002, 221)

Хун Дзъчън – „Корените на мъдростта”:

„Когато съдиш други, търси в тяхната вина отсъствие на вина. Тогава след хората ще цари съгласие.

Когато съдиш себе си, търси вина там, където няма вина. Тогава твоите добродетели още повече ще се умножат.” (Дзъчън 2002, 115)

В стила на източната традиция са изградени книгите на Джубран Халил Джубран. „Пророкът” е заглавието, което ни отвежда към

Учителя, когото всички искат да чуят, а и той, сякаш разделяйки се с тях, държи да въведе системата на мъдростта в тях.

„Малкият принц” на Егзюпери е философска притча. Не толкова известният негов двутомник „Цитадела” (общо 650 страници) е книгата на живота на поета-летец, а една велика притча. Тя е поредица от разсъждения и наставления, предадени в отделни кратки истории и чрез метафорични образи. Каидът, управителят на града-крепост, обобщава целия си опит и изисква, убеждавайки.

Литературата като учебен предмет дава невероятни възможности за изграждане на личността. Културният читател, събрал ред компетентности – според образователните изисквания – в основата си трябва да бъде човек, опознаващ себе си и другите, умеещ да анализира житейските ситуации и да прави избор. Обогащането на житейския опит в голяма степен се допълва от художествената литература и нейното интерпретиране, насочено към човека, а не към постигането на някакво невъзможно литературно-критическо ниво. Резултатът от диалога с всяка творба е път към зрелостта, към *състоянието* „зрелост”.

„Всяко деяние трябва да бъде проникнато от мъдрост.” В наше време мъдростта е понятие, което принадлежи към друго време и други хора. По неговото съдържание не се разсъждава, тъй като постигането на мъдрост не е цел нито за съвременния човек, нито за някое от нивата на образователната система. Може да се предположи, че въпросът „Как според вас изглежда един мъдрец?” ще доведе до еднотипното описание на белобрад старец-отшелник.

В прагматичен план литературното образование не е достатъчно завършено – като постигане на нравствено и естетическо възпитание. Не се познава дори принципът на свързаността на всеки с всичко останало, залегнал в тезата за екологично образование. Учениците трудно изграждат стабилни личностни цели по време на пребиваването си в училище поради това, че не могат да поставят себе си в една значима система от цели и действия, обединена от отговора за смисъла на съществуването. Начините за удовлетворяване потребността от смисъл на живота се обособяват в три фази. Първата се осъществява чрез идентификация при подражаване на хора или литературни персонажи. Втората е свързана със смисъла на живота в цялост. Често това са нереалистични концепции. Третата фаза е свър-

зана с конкретния въпрос, който човек си задава. Отговорът на този основен въпрос се разглежда в контекста на човешката дейност: „въпросът за смисъла на живота... това е въпрос за личностния смисъл на конкретната жизнена дейност, която той осъществява.” (Обуховский 1972, 52) Тези три фази, според К. Обуховски, съответстват на три възрастови периода: детство, юношество и зрелост. Сред принципите на мъдрото отношение към живота на първо място се поставя умението да се отличава главното от второстепенното. (вж. Обуховский 1972, 100). Другите принципи според мъдрото отношение са: вътрешно спокойствие, емоционална зрелост и устойчивост, знание за мярата на въздействието върху събитията, умение да се подхожда към проблема от различни гледни точки, готовност за всякакви неочаквани събития, възприемане на действителността такава, каквата е, умение да се извлече положителен опит от всичко ставащо, стремеж да разбереш другите. Към това прибавяме и качествата наблюдателност и далновидност. Как изброеното е проектирано в образованието и какви са възможностите на литературното образование – много по-обхватни в сравнение с останалите учебни предмети? Като припомним, че литературата ни набавя „проект за свят”, перспективният резултат трябва да е такова осмисляне на себе си и света, което да се свърже с мъдростта. Тя присъства в многопластовостта на цялата литература. Но привнасянето ѝ в личността би могло да стане по-директно чрез изброените вече малки философски форми.

В контекста на жанровостта и в рецептивно отношение е интересно становището на писателя Макс Фриш за афоризмите: ”Афористиката е израз на едно мислене, което никога не свършва с някакъв реален и траен резултат. [...] Афоризмът не ни предава опит. Той навярно изхожда от някакъв опит и се стреми да го превърне в обобщение; но читателят не познава този опит и възприема само обобщението, което се обявява за общовалидно. [...] Съзателят на афористика...ни поднася само главичката на цветята – така, както ги късат децата – без корените, които подхранват цветовете, без пръст [...] Затова съществува и разказът, който ни ги поднася с корените...” (Фриш 1979, 70)

Без да се присъединявам към представената гледна точка, използвам този цитат заради наблюдателността на Макс Фриш, която

извежда полезното присъствие на *разказа*. Афоризмът като обобщение на наблюдението и опита всъщност очертава една дедуктивност с по-тесни или широки граници, при която – като продължение – всеки читател или слушател мислено проверява неговата валидност. В тази проверка, ако не сме решили просто да наизустим даден афоризъм, веднага свързваме лапидарната изразеност с нашия опит и с логическото съотнасяне към истината. Пътят на индуктивността е по-убедителен, тъй като разказът, случката дават възможност да се проследи взаимодействието на опита и истината и убедено да се достигне до извода.

Кое е специфичното в притчата? Тя прилича повече на баснята, тъй като нейната поучителност е предадена чрез описание или ситуация и дори да има афористичен завършек, то реципиентът-читател е включен по друг начин. Нивото на даденото и предаденото чрез текста не предполага бърз извод, а въвеждане на субективната „програма” *Проверка* от различни гледни точки. Читателят има възможността да види притчата като една сцена от живота, да се идентифицира, да включи ниво на емпатия и избирайки позиция – да формулира своя извод. Ценното е, че този извод остава в паметта с целостта на разказаното/прочетеното. И така лесно се възпроизвежда. Още по-ценно е, че през цялото време са включени логика и емоционалност. Протича един пълен познавателен кръг, в който с голяма скорост се задават въпроси, формулират се съждения и накрая проблясва едно камъче, което може да бъде поставено в торбичката „Житейска мъдрост”.

Притчата би трябвало да се изучава от ученици в часовете по литература и от студентите филолози. Учителят по литература трябва да владее похватите на риторическата аргументация, а привездането на една притча понякога е най-въздействащият аргумент. Възможностите за въздействие чрез притчи не се съдържат само в древните томовете. Ако си представим опита си да въведем – чрез прилежно отбелязаната възпитателна цел на един урок – в ценностната програма на учениците дадено понятие, то възможностите на една изучавана литературна творба и направените изводи по нея могат да бъдат сравнени с прочита или разказваната на една притча. Ето краткото съдържание на притча със заглавие „Поправка на кораб-

ния двигател” – съвременен вариант, отвеждащ ни към стойността на знанието: Собствениците на един повреден кораб дълго викали специалисти, които да открият защо двигателят не работи. Накрая дошъл майстор, който от момче се занимавал с това. Той огледал и проверил всичко и накрая взел от чантата си малък чук, ударил на едно място и двигателят започнал да работи. След седмица собствениците получили сметка за десет хиляди долара. „ – Какво? – възмутили се те. – Та той едва пипна машината!

Затова изпратили на майстора писмо с искане да уточни каква точно работа е свършил за тази сума.

Човекът им върнал нова сметка и тя изглеждала така:

Използване на чука: 2 долара

Знание къде да чукнеш: 9998 долара. „ (Авад 2011, 181)

Притчата е кратък, поучителен разказ; метафоричен образ. Основните характеристики на притчата като жанр са: обусловеност/зависимост на литературния контекст, простота на изложението, метафоричност, насоченост към размишление. (по Тумина 2008)

Дейността, свързана с притчата в риторически план (обучаваща дейност за бъдещите учители), е представена в следната „Технология на работа над притчата”:

- внимателно да се прочете и да се помисли;
- да се изведе моралът на притчата;
- да се съкрати притчата;
- да се моделират ситуации, свързани с приложение на притчата;
- да се въведе притчата в изказване;
- да се опровергае или да се аргументира поучителната мисъл.” (Тумина 2008)

Когато се насочим към организирането на интерпретативната дейност върху притчата в литературния урок, вариантите трябва да включват:

- изграждане на представа за ситуацията;
- преразказ на притчата;
- начален опит за формулиране на основния извод;
- избор на позиция;
- аргументи към заявената позиция;
- формулиране на основния извод;

- привеждане на сходни по смисъл афоризми, пословици;
- асоциативно откриване на сходни по смисъл изучавани текстове.

Ще представя накратко проведен преди години експеримент, свързан с продуктивните възможности на притчата при писането на есе. В този случай, тъй като се работи в клас, показателят за измерване е мисловната карта на хрумванията, която се прави от учениците. (Това е обяснено в предходен урок. Около едно основно понятие се записва всичко, което асоциативността поражда, с дума, символ, цитат и след това се избират ония нива/подпроблеми, които ще изграждат есето.) Първо, те си избират едно от написаните на дъската заглавия за есе, свързано с леността: „Да не прави нищо, умее всеки.” (С. Джонсън); „Светът търси хора, които могат да направят нещо, а не хора, които обясняват защо не са направили това.” (Х. Роуланд); „Правиш ли – ще имаш много, мързелуваш ли – нищо няма да имаш.” (непалска мъдрост). Целта на втората част на работата е да се провери дали раздадената по-късно библийска ”Притча за талантите”, която е тематично свързана, предизвиква по-голяма асоциативност. Ключови думи, свързани с нея са: леност/мързел, богатство, способности, трудолюбие, справедливост, награда. Алегоричното значение на „талант” – мярка за парична стойност- може да се свърже с различните видове притежания, например – ценността на интелектуалното притежание. Прочитът на притчата доведе до по-стабилно вникване в темата и учениците направиха мисловни карти с повече свързани понятия. Това се отрази и на домашната работа – писане на самото есе, достатъчно обогатено с разсъждения и хрумвания.

Добре обмислените литературни програми не трябва да пренебрегват притчата като жанр, който е извън рамките на съвременния читателски и методически интерес. Достатъчното присъствие през последните 5 години на сборници с притчи в книжарниците – резултат на авторска съставителска и творческа дейност – сякаш отговаря на едно променящо се съзнание. Притчата притежава центростремителна насоченост – към нас и нашето развитие и центробежна насоченост – към вечните стойности и правилния образ на света. Много по-лесно бихме постигнали дидактическите цели, ако има обогатеност на учебните програми с кратките философски форми и се отдели време за работа върху притчата.

Литература

Авад 2011: Дж. Авад. Скритият дар. 101 притчи за истинските ценности в живота. AMG. София, 2011, с. 181.

Дзъчън 2002: Хун Дзъчън. Корените на мъдростта. Изток-Запад. София, 2002, с. 115.

Конфуций 2002: Конфуций. Лун Юй, том първи. МИРИАМ. София, 2002, с. 221.

Обуховский 1972: К.Обуховский. Психология влечений человека. Прогресс. Москва, 1972, с. 52, с. 100.

Тумина 2008: Л.Е.Тумина, Притчи как школа красноречия. http://sarunova58.narod.ru/ph-pr_shkr.html

Фриш 1979: М. Фриш. Дневници, книга първа.” Георги Бакалов”. Варна, 1979, с. 70.